

Odešel významný český a světový mykolog Zdeněk Pouzar

Česká mykologická obec přišla 4. června 2023 o posledního velikána ze silné poválečné generace vynikajících znalců velkých hub (makromycetů) – promovaného biologa Zdeňka Pouzara, CSc. Myslím tím generaci, která se sice ještě narodila za první republiky, ale formující vysokoškolská studia absolvovala až po skončení druhé světové války, kdy po předchozích dusných válečných letech doslova „rozkvetla“ jejich touha po vzdělání a poznání. Dále do ní patřili již dříve zesnulí Mirko Svrček, Svatopluk Šebek, Vladimír Skalický a František Kotlaba.

Zdeněk Pouzar se narodil 13. dubna 1932 v Říčanech do vzdělané učitelské rodiny. Rodina se brzy přestěhovala do Prahy, kde pak Z. Pouzar prožil celý život. Už ve věku 14 let se pod vlivem matčiny známé probudil jeho zájem o houby. Vystudoval Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy a po čase zakotvil v Botanickém ústavu Československé akademie věd v Průhoncích (1961–74), kde vytvořil

silný vědecký tandem s kolegou a celoživotním spolupracovníkem a zároveň kamarádem Františkem Kotlabou (obr. 4). Po smrti slavného mykologa Alberta Piláta, vedoucího mykologického oddělení Národního muzea, přešel na jeho místo a setrval tam až do r. 1995, kdy ho ve funkci vystřídal pisatel těchto řádků. Po odchodu do penze docházel do Muzea jako emeritní spolupracovník až do r. 2017, kdy ho nemoc trvale upoutala na lůžko v domově pro seniory.

Pan doktor (jak jsme mu všichni říkali) žil sám a naplno se věnoval mykologii, která se mu podle jeho vlastních slov stala celoživotní vášní a životní náplní. Působil i v botanice. Kdo by se o něm chtěl dozvědět víc, nechtě si přečte biografie a bibliografie v časopisech *Czech Mycology* (1994, 1: 92–99; 2002, 1–2: 3–6; 2023, 1: 101–102), *Mykologické listy* (2017, 137: 69–74), *Journal of the National Museum* (2018, 187: 159–164) nebo *Preslia* (1992, 64: 177–179).



1 Zdeněk Pouzar (vpravo) na exkurzi při konferenci v Brně v r. 1983, v typickém postoji s typickými svetry a taškami. Foto K. Prášil

2 Káčovka ploská (*Biscogniauxia simplicior*) – černá terčovitá tvrdohouba se zubatým okrajem, popsaná Z. Pouzarem v r. 1979 podle sběrů z Českého krasu a Křivoklátska. Jde o teplomilný druh vázaný na odumírající jedince řešetláku počistivého (*Rhamnus cathartica*). V České republice je zákonem chráněný.



Pokusím se v několika bodech charakterizovat, čím pan doktor fascinoval. Toto slovo je na místě, protože asi každý, kdo se ocitl v jeho blízkosti, pocítil, že se setkal s mimořádnou osobností.

● Úžasná paměť i logický úsudek

Zdeněk Pouzar měl neuvěřitelnou paměť. Téměř vše, co slyšel, viděl nebo četl, se do ní uložilo. Takových lidí je víc, ne každý z nich má ovšem schopnost informace spojit a tvůrčím způsobem používat. Toto byla asi největší přednost pana doktora. Ve spleť vědeckém problému našel souvislosti a překvapil neotřelou syntézou, kterou navíc dokázal podat srozumitelným a jednoduchým způsobem. Jeho odborné články se díky tomu dobře čtou.

● Kritický myslitel

Pan doktor si hluboce osvojil kritický způsob práce, při němž své předběžné závěry neustále konfrontoval s novým materiálem a publikovanými údaji. Byl sám sobě největším oponentem. Říkal: „Musím si dát pozor, jestli to geniální, co jsem vymyslel, není úplná blbost.“ Vědomě se hlásil ke kritickému racionalismu filozofa Karla Raimunda Poppera. I díky tomuto přístupu mají mnohé jeho vědecké závěry dlouhodobou platnost, neboť obstály, řečeno popperovsky, v procesu jejich falzifikace.

● Bystrý taxonom

Hlavní doménou působení Z. Pouzara byla taxonomie makromycetů, zejména chorošů, kornatců, lupenatých hub, některých břichatkovitých hub a tvrdohub (pyrenomycetů). Začínalo to na úrovni druhů, u nichž si bystře a s velkou intuicí (jež není dána každému) všiml nejrůznějších odchylek a ty ihned podroboval kritické analýze. Spočívala v rozboru makroskopických znaků a pečlivém mikroskopickém studiu, v němž se stal opravdovým



mistrem. Snažil se vždy shromáždit velké množství materiálu, jak z domova, tak ze zahraničí (kam až na výjimky necestoval, ale půjčoval si studijní materiál z herbářů), aby pochopil jeho variabilitu a hranice studovaného druhu. Jakmile situaci rozluštil, konfrontoval své pracovní závěry se starou i novou literaturou. Výsledný závěr převedl do latinské diagnózy či popisu (užití latiny bylo v době jeho aktivního působení pro platný popis nového taxonu povinné), připojil rozbor znaků druhu a brilantní diskuzi. Mezinárodní databáze MycoBank eviduje 352 nomenklatorických novinek publikovaných jím samotným nebo ve spolupráci s druhými, nejčastěji F. Kotlabou. Jsou mezi nimi nové druhy i mnohé rody, a dokonce čeledě a také přesuny druhů do fylogeneticky lépe ohraničených rodů. Poslední bod je velmi důležitý – v 50. a 60. letech 20. století měl jak znalosti, tak odvalu tyto novinky zveřejňovat, a je proto jedním ze spoluzakladatelů moderního systému velkých hub. Dnešní molekulární éra mnohé jeho závěry potvrdila, a jak už to tak bývá, některé naopak vyvrátila – to je údělem každé vědecké práce. Co je ale nejdůležitější – většina jeho nových druhů byla tak dobře ohraničená, že zůstávají dobrými druhy i dnes.

● Latiník

Výborně ovládal vědeckou latinu a o tuto znalost se obětavě dělil s kýmkoli, kdo při-

šel poprosit o radu. Sestavoval nebo opravoval latinské popisy a diagnózy nových taxonů nejen mykologům, ale i mnohým botanikům a paleobotanikům. Jak znalost latiny kvůli jejímu vyřazení ze středodškolské výuky mezi biology postupně upadala, stal se v tomto ohledu téměř nepostradatelným člověkem.

● Brilantní nomenklatorik

Je radost pobývat v přírodě a rozlišovat nové druhy; pak je ale jejich objevitel musí popsat v souladu s nomenklatorickými (návoslovnými) pravidly, a to už není jen radost, ale také nepříjemná právníčina. Pravidla jsou u hub zakotvena v Mezinárodním kódu nomenklatury řas, hub a rostlin, postaru Botanickém kódu (jak nyní přibližuje i seriál v Živě; 2023, 2: 124–128; str. 167–170 tohoto čísla). Kód je bohužel psán velmi složitou právníckou angličtinou, o jedné věci se v něm píše na několika místech z různých úhlů pohledu a obsahuje řadu výjimek a povinných i nepovinných ustanovení. Málokdo se v něm dobře orientuje. Zdeněk Pouzar byl jedním z takových lidí – díky schopnostem popsaným v prvním bodě našeho článku. Co jiní hodiny a hodiny v Kódu studovali, dávali si dohromady a stejně si nebyli jisti svým závěrem, on dokázal rozlousknout během několika minut. Stal se vyhledávaným poradcem při řešení složitých nomenklatorických problémů, nejen mezi mykology,

ale i botaniky – při tvorbě mnohadílné Květeny ČR (Academia 1988–2010) působil jako nomenklatorický poradce. Podobně pomáhal také našim paleobotanikům. Pracoval i na mezinárodním poli – dlouhá léta byl členem nomenklatorické komise pro houby při Mezinárodní asociaci pro rostlinnou taxonomii, kde se mu ve spolupráci s dalšími kolegy podařilo prosadit některé významné novinky.

● Z českého časopisu do světa

Světové jméno si Z. Pouzar zajistil zejména prostřednictvím časopisu Česká mykologie (od r. 1994 Czech Mycology), kde publikoval většinu svých prací. V 50. letech 20. století tam mnohé články vycházely v češtině, jen s latinským resumé, případně s německým nebo anglickým abstraktem. Zahraničním mykologům to kupodivu nevadilo, síla Pouzarových myšlenek vytryskla i přes jazykovou bariéru. Později samozřejmě anglických textů přibývalo; i tak je ale s podivem, jak dobře byla Česká mykologie a Pouzarovy články v ní (často psané společně s F. Kotlabou, jehož jsme připomněli v Živě 2020, 4: XCIV–XCVI) ve světě přijímány. Možná více, než když dnes tento časopis vychází kompletně anglicky a je volně dostupný na internetu.

● Větší díla

Své nejzásadnější objevy publikoval v časopiseckých článcích. Neměl náklonnost a vytrvalost ke psaní větších prací, např. knih.



3 U mikroskopu v mykologickém oddělení Národního muzea (2014)

4 Zdeněk Pouzar (vlevo) se svým blízkým spolupracovníkem z Botanického ústavu Akademie věd a celoživotním přítelem, rovněž významným mykologem Františkem Kotlabou (o něm více v Živě 2020, 4: XCIV–XCVI), 70. léta 20. století. Z archivu mykologického oddělení NM

5 Štítovka Pouzarova (*Pluteus pouzarianus*) pojmenovaná na počest Z. Pouzara slavným mykologem německého původu Rolфом Singerem

6 Vzácný ohňovec Pouzarův (*Phellinus pouzarii* Kotlaba) na padlé jedli v Boubínském pralesě (vpravo dole)

7 Obálka knihy Přehled československých hub (Academia 1972)

8 Zdeněk Pouzar na lokalitě Sedlecké skály v Praze, kde sbíral materiál jím popsaného druhu *Micromphale carneopallidum* (2008). Dnes se tato saprotrofní houba, charakteristická pro kostřavové a kavylové stepi a teplomilná travnatá společenstva, jmenuje špička stepní – *Marasmiellus carneopallidus* (Pouzar) Singer. Snímky: J. Holec, pokud není uvedeno jinak, barevné verze fotografií z tohoto článku najdete na webové stránce Živy.

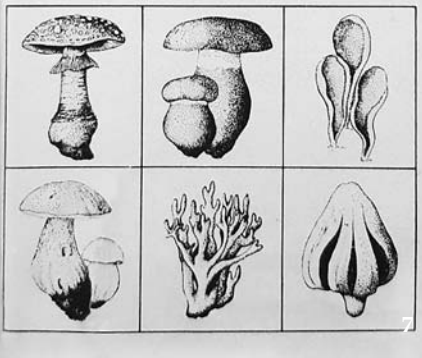
Z nich můžeme jmenovat jen velmi oblíbenou popularizující příručku Přehled československých hub (Veselý, Kotlaba a Pouzar, Academia 1972, obr. 7) a spoluautorství Červeného seznamu hub České republiky (editoři Holec a Beran, AOPK ČR 2006), kde se podílel na zpracování především chorošovitých a kornatcovitých hub. Je velká škoda, že ke stáru psal méně a méně, což se nezměnilo ani po naléhání řady kolegů a přátel.

● Jemný, vlídný a obětavý obr

Zdeněk Pouzar byl monumentální i svým zjevem – měřil přes dva metry a své kolegy většinou převyšoval o hlavu. Už od středního věku působil patriarchálním dojmem a měl i díky tomu přirozenou autoritu. To nikdy nezneužíval – byl to vlídný a laskavý člověk, vždy připravený kolegy vyslechnout a poradit jim. Býval v tom velmi obětavý – neváhal přerušit vlastní práci a plně se věnovat příchozím. Ty, kdo za ním přišli do Botanického ústavu Akademie věd a později Národního muzea, vždy upoutaly dvě věci – velké neuspořádané hromady knih, časopisů a sběrů hub v jeho pracovně (ve kterých se však dobře vyznal) a několik svetrů, které měl na sobě. Tvrdil, že je mu zima, ale při práci v terénu vydržel dlouhé hodiny na chladu i v dešti.

Lidé ho měli rádi i proto, že nevnucoval své názory. Člověk se vedle něj cítil svobodně a s radostí hlтал každé jeho slovo. Pan doktor měl svérázný jemný humor. Byl oblíbeným společníkem na různých setkáních a oslavách, kde většinu času klidně seděl a občas dodal hovorů několik větami nebo krátkou vtipnou vsuvkou nečekaný spád a „šmrnc“. Nepohyboval se jen mezi mykology, měl řadu přátel i v kruzích botaniků (byli to např. Josef Holub, František Mladý, Vladimír Skalický a Anna Skalická, Jindřich Chrtěk sen.), antropologů (Milan Stloukal, Hana Hanáková nebo Vítězslav Kuželka), zoologů (Vladimír

přehled Veselý • Kotlaba • Pouzar československých hub



Hanák), paleontologů (Radvan Horný, Jiří Kvaček) a chemiků (Jiří Čejka).

Žil velmi skromně; vystačil si bez většiny technických vymožeností. Vypadal neprakticky, ale pokud ho něco zaujalo, dokázal vyřídit i složité a nepříjemné záležitosti. Těch měl jako šéf mykologického oddělení Národního muzea na starosti mnoho; k jeho největším úspěchům patří dobré naplánování prostorů pro nové mykologické depozitáře Národního muzea v Horních Počernicích.

● Společenský člověk i samotář

Už bylo zmíněno, že Zdeněk Pouzar žil sám jako starý mládenec, ve stáří už bez jakýchkoli příbuzných. Lidé se ale nestraňovali, velmi aktivně působil v Československé, později České vědecké společnosti pro mykologii (v letech 1992–2000 byl i jejím předsedou), byl členem různých redakčních rad a komisí. Na druhou stranu jsme byli smutní z toho, že se v pokročilejším věku stále více vyhýbal exkurzím, přednáškám a konferencím, kde bychom ho bývali rádi viděli, jak pro jeho znalosti, tak pro jeho osobní kouzlo. Těžko říci, proč tomu tak bylo, možná i v důsledku určité pohodlnosti, kterou v sobě měl.

● Rádce

Přestože nikdy nepůsobil na univerzitě, byl neformálním rádčem většiny našich současných mykologů studujících velké houby, u některých i oficiálním konzultantem diplomové nebo doktorské práce. Živě se o jejich práci zajímal, nadhazoval neotřelá témata, přidával inspirativní postřehy a také poskytoval cenný studijní materiál ze svých bohatých sběrů.

● Sběratel pro herbář PRM

PRM je mezinárodní kód mykologických sbírek Národního muzea, kde jsou uloženy desetitisíce Pouzarových sběrů. Obsahují bohatý, kvalitně usušený a plodný (fertilní) materiál – na to pan doktor velmi dbal. Materiál je většinou důkladně prostudovaný pod mikroskopem, a tím pádem dobře určený, často i následně revidovaný. Pouzarovy sběry jsou obecně považovány za referenční. Pocházejí hlavně z okolí Prahy, ale i z řady rezervací chránících přirozené

až pralesovité porosty, a to jak v České republice, tak na Slovensku. Slovenští mykologové ctí Zdeňka Pouzara a Františka Kotlabu jako jedny z „otců zakladatelů“ moderního studia diverzity velkých hub na Slovensku, protože jako první navštívili řadu nesmírně cenných lokalit, např. Dobrořečský prales nebo pralesy Bukovských vrchů.

● Trpělivý kmet

Po 85. roce věku přišla na pana doktora velká zkouška – téměř ze dne na den přestal chodit a zbytek života, tedy přes pět let, strávil na lůžku. Naštěstí se dostal do výborného domova pro seniory, kde o něj dobře pečovali a měli ho tam rádi. Svou situaci snášel s obdivuhodným klidem a velkou trpělivostí. Stále se zajímal o dění v mykologii a svým laskavým úsměvem, nově vroubeným vousem (předtím byl vždy hladce oholen), vítal každého, kdo ho přišel navštívit.

Co říci na závěr? Pane doktore, měli jsme vás rádi a s láskou, úctou a vděčností na vás budeme vzpomínat!

Přehled článků Z. Pouzara v Živě najdete na webu. Poslední příspěvek napsal spolu s F. Kotlabou o pískomilné houbě pečárkovci písečném (2004, 4: 157).

